

Geurt Henk van Kooten

ECHO'S VAN HET

GOEDE NIEUWS

De evangeliën in context, toen en nu

ECHO'S VAN HET GOEDE NIEUWS

De evangeliën in context, toen en nu

Met meer dan 40 illustraties en een kaart

Geurt Henk van Kooten

*Lady Margarets hoogleraar theologie
Universiteit van Cambridge*

Ontwerp omslag: Peter Kortleve / shortlife.nl
Illustratie omslag en titelpagina: Trumpington Cross (Angelsaksisch, zevende eeuw n.Chr.), Museum of Archaeology and Anthropology (MAA), University of Cambridge (MAA, 2017.58), ontdekt in 2011 in Trumpington, in de omgeving van Cambridge.
Lay-out binnenwerk: Anton Sinke

ISBN 978 90 435 4379 8
ISBN 978 90 435 4380 4 (e-book)
NUR 700
www.kokboekencentrum.nl

Oorspronkelijk uitgegeven door SCM Press, Londen, UK, onder de titel *Reverberations of Good News: The Gospels in Context, Then and Now*.

Vertaling: Geurt Henk van Kooten

Engelstalige uitgave © 2026 George van Kooten
Nederlandse uitgave © 2026 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht
www.kokboekencentrum.nl

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

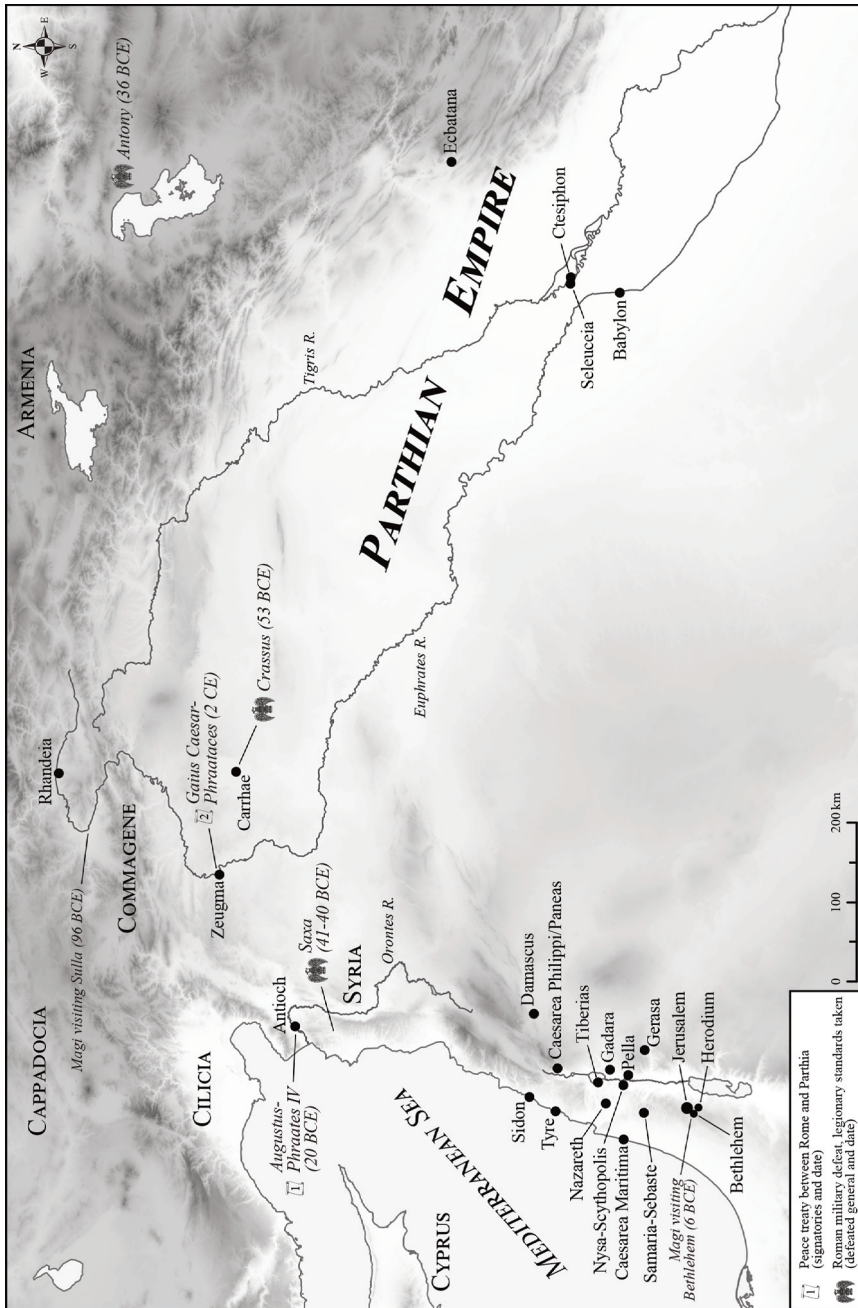
‘Ken jezelf.’

(Socrates in Xenophon, *Memorabilia* 3.7.9, 3.9.6, 4.2.24-26;
Plato, *Alkibiades I* 129a en 130c, e)

‘Ik ben.’

(Jezus in de evangeliën van Johannes 6:20, Marcus 6:50
en Matteüs 14:27)

*Voor Marike en onze jongens
Tim, Jan-Mark en Bernd*

Kaart van het oude Nabije Oosten, 1^e eeuw v./n.Chr., met plaatsen uit dit boek
(Gabriel Moss, MossMaps Cartography and Consulting, VS)

INHOUDSOPGAVE

7	Kaart van het oude Nabije Oosten, 1e eeuw v./n.Chr., met plaatsen uit dit boek
15	Inleiding
21	Tijdslijn van de belangrijkste gebeurtenissen in dit boek
27	HOOFDSTUK 1
	MARCUS – ‘GOED NIEUWS’: INNERLIJKE CATHARSIS ALS DERDE WEG TUSSEN RELIGIE EN POLITIEK
27	Goed nieuws
31	Marcus in tijd en plaats
31	De crises van Marcus’ tijd: de randen van het Romeinse Rijk in opstand
34	Het chronologische kader van Marcus: van Jezus’ publieke activiteit (ca. 23-27 n.Chr.) tot de Joodse Opstand (66-70 n.Chr.)
41	Het geografisch-topografische kader van Marcus: Jezus en de Herodianen van Galilea
48	Een nieuw begrip van religie en politiek
49	Jezus en het legioen van Gerasa in de Decapolis
55	Jezus en Caesar, deel I: De ‘Messias’ en de keizerlijke cultus in Caesarea Filippi
60	Jezus trekt Judea en Jeruzalem binnen: een militante zoon van David?
62	Jezus en Caesar, deel II: De Caesar op de munten
72	Pseudo-messiaanse onrust, de bespotting van Jezus als op het Saturnus-carnaval en het oordeel van de Romeinse centurio
75	Een nieuw begrip van zuiverheid en reiniging: een innerlijke loutering
85	Jezus als vernieuwer
87	De dood van een vernieuwer: het einde of een fluistering van goddelijkheid?
87	Een heidens gefluister uit de Griekse Decapolis: een zoon van Zeus de Allerhoogste
88	Een goddelijke openbaring tijdens een crisismoment op zee: ‘Ik ben’ en de ‘zonen van Zeus’

- 89 Jezus' metamorfose op de berg: de manifestatie van God
 92 Demonen uitdrijven in zijn eigen naam: de macht van een God
 93 Jezus' goddelijke zelfbewustzijn: een 'zoon van David' die vóór David
 bestaat
 94 'Hij is hier van wie de goden van wijn en koren een beeld zijn': Jezus'
 identificatie met wijn en brood naar het beeld van Dionysus en
 Demeter
 97 Een godvergeten god uit het verleden? Marcus' evangelie als een
 ongewoon soort tragedie
 98 Een open einde: 'En zij zeiden tegen niemand iets, want zij waren bang'
 102 De figuur van Marcus, volgens Papias, bisschop van Hierapolis (ca. 101-
 110 n.Chr.)
 108 Postludium – Een poëtische weerklink: W.H. Audens 'Kairos en Logos'
 (1941)
- 123 **HOOFDSTUK 2**
MATTEÛS – TUSSEN HET ROMEINSE WESTEN EN HET PARTHISCHE OOSTEN: HET
'KONINKRIJK VAN DE HEMEL' EN ZIJN GRONDWET
 124 De tegenstelling tussen het Westen en het Oosten: de Magiërs uit het
 Oosten
 136 De grondwet van een alternatief koninkrijk tussen West en Oost: de
 Bergrede
 137 Radicaal pacifisme: 'Zalig zijn de vredestitelers'
 139 Een nieuw, hedendaags publiek: 'Tegen de ouden werd gezegd ...
 maar tegen u zeg ik ...'
 141 Een kritiek op hypocrisie: 'Wees niet als de hypocrieten'
 144 Een kritiek op het gebed: 'Stapel geen holle frasen op'
 146 De Gouden Regel
 147 De terugkeer naar de berg van de Bergrede
 148 De wereldwijde gemeenschap van de Bergrede
 149 Lezerspubliek en plaats van schrijven
 151 De verwoesting van Jeruzalem
 152 De zoektocht naar het koninkrijk
 154 De figuur van Matteüs, ook volgens Papias van Hierapolis
 155 Postludium - Een poëtische weerklink: T.S. Eliots 'Reis van de Magiërs'
 (1927)
- 163 **HOOFDSTUK 3**
LUCAS – 'DE WEG VAN DE VREDE': HET EVANGELIE ALS REIS DOOR DE WERELD
 163 Het evangelie van Lucas, het laatste van de synoptici

166	Lucas' gebruik van de <i>Joodse Oudheden</i> van Josephus in zijn beschrijving van Lysanias, de tetrarch van Abilene
169	De plaats waar het evangelie van Lucas werd geschreven, deel I: Rome
173	De plaats waar het evangelie van Lucas werd geschreven, deel II: De Bibliotheek van de Vrede
181	De relatie tussen de evangeliën van Lucas en Matteüs
184	Lucas' gebruik van Matteüs' aanpassingen van Marcus: de kleine overeenkomsten tussen Lucas en Matteüs
190	Lucas' gebruik van de losse passages die Matteüs aan Marcus toevoegt: de meer aanzienlijke overeenkomsten tussen Lucas en Matteüs
197	Een SWOT-analyse van het evangelie van Lucas
197	Sterke punten: conceptualisering van het christendom als 'de Weg' door het Romeinse Rijk
200	De Gouden Mijlpaal: het centrale knooppunt van het Romeinse Rijk
203	Rome en Jeruzalem
205	Evangelie en cultuur
206	De 'Weg' als Lucas' organiserende principe in zijn herschikking van Marcus en Matteüs
212	Zwakke punten: de nieuwe verankering van de bronnen en hun interpretatie
212	Een nieuwe chronologische verankering
221	Enkele opmerkelijke interpretaties van Matteüs en Marcus
227	Mogelijkheden: culturen en cultuurperioden als ruimten om God te verkennen
228	Bedreigingen: toenemend anti-judaïsme en potentieel anti-christelijke tendenzen in Rome in de periode na de Eerste Joodse Opstand (93/94-130 n.Chr.)
232	Schrijven voor een Romeins lezerspubliek: de romanisering, stoïcisering en jurisdisering van Lucas
233	Lucas' romanisering: het vervangen van de Parthische Magiërs
233	De stoïcisering van Lucas: het weglaten van Jezus' God-verlatenheid
235	De jurisdisering van Lucas: de opvoering van mannelijke getuigen en bestraffing van ontoelaatbaar geacht vrouwelijk gedrag
238	Lucas: Paulus' medewerker?
240	Twee postludiums
240	Postludium - Een weerklank in proza: Maurice Laurentins <i>Notities van een infanterist</i> (1914)
242	Postludium - Een poëtische weerklank: W.H. Audens 'Voor het moment' (1941-1942)

257 **HOOFDSTUK 4**

JOHANNES – TOESCHOUWERS VAN DE WAARHEID: DE INCARNATIE VAN DE LOGOS OP HET TONEEL VAN HET LEVEN

- 257 Het evangelie engageert zich met zijn lezers: proloog, literair keerpunt en directe aanspraak in de tweede persoon
- 257 De proloog van een goddelijk toneelstuk
- 261 De Herodiaanse theaters van Judea (in Jeruzalem en Caesarea Maritima)
- 266 De negen delen van Johannes' proloog
- 272 Het keerpunt in het evangelieverhaal
- 275 De directe aanspraak van de lezers in de tweede persoon
- 278 De datum, locatie en auteur van het evangelie van Johannes
- 278 Datering van het evangelie van Johannes: het vroegste van de evangeliën
- 280 De locatie van het Johannesevangelie: de Jeruzalemitische achtergrond van de auteur
- 286 De auteur van het evangelie van Johannes: een secretaris in Jeruzalem die in het Grieks schreef en de hogepriester kende
- 289 De thema's van het evangelie
- 289 De tempelfeesten in Jeruzalem
- 293 Dubbele geboorte
- 296 Liefde
- 297 Waarheid
- 300 Incarnatie
- 302 Het doel van Johannes' evangelie
- 304 Postludium – Een poëtische weerklank: Goethes *Faust: Een tragedie* (1808/1832)

315 **HOOFDSTUK 5**

CONCLUSIE: DE CIRKELVORMIGE RIMPELINGEN VAN JEZUS' HISTORISCHE IMPACT

- 315 Het eerste rimpeleffect van Jezus' impact: de evangeliën van Johannes en Marcus
- 316 De twee helften van de eerste cirkel van Jezus' impact
- 316 Marcus: Petrus' Galilese perspectief op Jezus
- 318 Johannes de Oudere: een Judees perspectief op Jezus
- 318 Marcus en Johannes als onderling onafhankelijke evangeliën
- 323 De opheffing van het negentiende-eeuwse onderscheid tussen het evangelie van Johannes en de 'historische' evangeliën
- 328 Het tweede rimpeleffect van Jezus' impact: het evangelie van Matteüs
- 333 Papias' en Paulus' plaats in de concentrische cirkels

335	Het derde rimpeleffect van Jezus' impact: het evangelie van Lucas
339	Na Lucas: verschillende mogelijke reacties op de vier evangeliën
340	De verschillende graden van relatie tussen de evangelieauteurs en Jezus
344	De Joodse, Romeinse en Griekse identiteit van de evangelieauteurs en hun verschillende accenten
345	Postludium – Een poëtische weerklank: Edward Shillito's 'Jezus van de littekens' (1919)
351	Verantwoording: vertalingen, teksten en illustraties

INLEIDING

Dit boek biedt een culturele, historische en literaire herwaardering van de evangeliën. We denken vaak aan de bijbelse wereld als een mysterieuze en symbolische wereld die losstaat van de werkelijkheid, maar dit boek probeert die bijbelse evangeliën in hun werkelijke context te plaatsen en laat ook hun blijvende betekenis zien. Het is noch een inleiding, noch een compendium, noch een commentaar, maar een culturele en historische verkenning die lezers helpt te begrijpen waarom de auteurs van de evangeliën hun verslagen schreven, wat kenmerkend is aan elk van de evangeliën, en hoe ‘het evangelie’ – ‘het goede nieuws’ van Jezus – in elk van deze vier evangeliën doorklinkt.

De evangeliën zelf vestigen vaak de aandacht op hoe het leven en de leer van Jezus geworteld waren in de Joodse Schriften (‘het Oude Testament’) en zelfs hun profetieën en verwachtingen vervulden. Toch is dat niet alles. De evangeliën van Marcus, Matteüs en Johannes benadrukken ook hoezeer Jezus’ onderwijs onverwacht en nieuw was. Volgens Marcus waren zijn eerste toehoorders ‘allemaal verbaasd’ en bleven ze elkaar vragen: ‘Wat is dit? Een nieuwe leer – met gezag!’ Volgens Matteüs stelde Jezus in zijn beroemde Bergrede ook de ontvangen wijsheid ter discussie door middel van expliciete tegenstellingen: ‘Jullie hebben gehoord dat er gezegd is ..., maar Ik zeg jullie ...’. En volgens Johannes daagt Jezus het biblicisme van zijn tijd uit als Hij tegen zijn gesprekspartners zegt: ‘Jullie doorzoeken de Schriften omdat jullie denken dat je daarin eeuwig leven hebt; en zij zijn het die over Mij getuigen. Toch weigeren jullie naar Mij toe te komen om leven te krijgen.’ Elk op hun eigen manier benadrukken de auteurs van deze evangeliën zo de nieuwheid van Jezus’ leer. Alleen Lucas – die, zoals we zullen zien, voor een Romeins lezerspubliek schreef – bagatelliseerde deze nieuwheid, waarschijnlijk omdat de Romeinen bekendstonden om hun sterke waardering voor hun eigen voorouderlijke gewoonten en het christendom kritisch als een ‘nieuw bijgeloof’ beschouwden.¹ Om de nieuwheid te begrijpen die de leer van Jezus volgens Marcus, Matteüs en Johannes kenmerkte, probeert dit boek Jezus te begrijpen vanuit het perspectief van de eerste eeuw. Waarom dachten mensen in die tijd (Joden, Grieken en Romeinen) dat het ‘evangelie’, het ‘goede nieuws’ dat Jezus verkondigde, eigenlijk ‘goed’ was? Om deze vraag te beantwoorden, kiest dit boek voor een sterk ver-

gelijkende benadering door de culturele en historische omstandigheden van de eerste eeuw n.Chr., waarin Jezus verscheen en de evangeliën werden geschreven, opnieuw tot leven te brengen. Op deze manier brengt dit boek weer samen wat bij elkaar hoort, maar gescheiden is geraakt in de verschillende disciplines van klassieke talen en bijbelwetenschap.

Tegelijkertijd volgt dit boek een nieuwe datering van twee van de vier evangeliën. Sinds enige tijd wordt het evangelie van Lucas steeds meer gezien als een laat evangelie, en ik volg het onderzoek van Steve Mason, een vooraanstaand geleerde op het gebied van Flavius Josephus, de Joodse historicus uit de eerste eeuw n.Chr., wiens werk ons helpt om de evangeliën te begrijpen binnen de geschiedenis van het jodendom in het vroege Romeinse Rijk. Mason heeft aanmerkelijk beargumenteerd dat Lucas bekend is met de *Joodse Oudheden*, een werk dat Josephus in 93/94 n.Chr. in Rome voltooide. Het lijkt waarschijnlijk dat Lucas' evangelie tussen die tijd en 130 n.Chr. is geschreven, de datum waarop keizer Hadrianus de stad Jeruzalem heroprichtte, nadat de Romeinen deze in 70 n.Chr. hadden verwoest. Deze datering werpt een nieuw licht op het evangelie van Lucas en het doel ervan. Het is belangrijk dat de relatief late datering ons in staat stelt om aan te nemen dat Lucas bekend was met de evangeliën van Marcus en Matteüs, zoals ik zal aantonen in het hoofdstuk over het evangelie van Lucas.

Terwijl Lucas laat is, zijn er nieuwe overwegingen naar voren gekomen die het argument ondersteunen dat het evangelie van Johannes erg vroeg geschreven moet zijn. Sinds de negentiende eeuw werd dit verfijnde en meest filosofische evangelie gezien als een laatkomer, maar zo'n late datum wordt nu betwist door de verwijzing in het evangelie naar bepaalde gebouwen in Jeruzalem in de tegenwoordige tijd, voordat ze werden verwoest tijdens de Eerste Joodse Opstand (66-70 n.Chr.). Bovendien lijkt Johannes institutionele kennis te hebben van de geschiedenis van de tempel die Herodes de Grote in Jeruzalem bouwde en waarvan de bouw in 23/22 v.Chr. begon, evenals van de manier waarop het hogepriesterschap van de tempel werd geleid. We vinden ook aanwijzingen dat Lucas het evangelie van Johannes gebruikte. Waar Lucas in het voorwoord van zijn evangelie zegt dat hij gebruik heeft gemaakt van de 'vele' verhalen die reeds over Jezus waren geschreven, lijkt hij inderdaad te verwijzen naar de evangeliën van Marcus, Matteüs en Johannes.

Deze herwaardering van twee van de vier evangeliën zet ons ertoe aan om ze allemaal opnieuw te configureren en geeft ons een nieuw inzicht in hun betekenis en doel, wat op zijn beurt leidt tot een zeer dynamisch beeld van de evangeliën. Elk evangelie is een verwoording van het 'evangelie' – het *eu-aggelion*, het 'goede nieuws' – voor zijn eigen context en tijd. Hun ontwikkeling kan het best worden gezien als de rimpelingen van een kiezelsteen die in een watermassa wordt gegooid, waardoor steeds bredere, concentrische cirkels over het opper-

vlak zichtbaar worden. De vroegste evangeliën, de evangeliën van Johannes en Marcus, zijn onafhankelijk van elkaar omdat ze gelijktijdig werden geschreven, vanuit twee verschillende perspectieven – vanuit Judea (Johannes) en vanuit Galilea (Marcus). De verschillen ertussen zijn dus ‘perspectivistisch’. Samen veroorzaakten ze echter de daaropvolgende concentrische cirkels van Matteüs en Lucas (zie hfst. 5, afb. 2, p. 316). Dit is een nieuwe manier om naar het bewijsmateriaal te kijken en dit perspectief vereist niet langer een eindeloze regressie naar een ongrijpbare historische Jezusfiguur die aan het zicht is onttrokken door een mist van hypothetische bronnen en ideologische geschiedschrijving die een ontwikkeling van het eenvoudige naar het complexe veronderstelt. In plaats daarvan wordt Jezus gezien als een (revolutionaire, ingenieuze) denker, wiens denken gecancelled werd en Hem zelfs het leven kostte. Toch heeft Hij een impact op de geschiedenis gehad – een impact die nog steeds zichtbaar is in de concentrische cirkels die zijn boodschap heeft achtergelaten in de vorm van de evangeliën die zijn verhaal vertellen. Zijn boodschap was om je leven te ‘heroverwegen’ – niet alleen om ‘berouw’ te tonen (hoewel dat er ook bij hoort), maar om je bezig te houden met *metá-noia*, met een ‘noëtische’ verandering van denken, en Hij noemde dit ‘goed nieuws’ omdat het een niet-politieke werkelijkheid opent.

Omdat dit boek zich richt op de evangeliën als weerklank van ‘goed nieuws’ in hun culturele en historische context, overstijgt het een grove tegenstelling tussen feitelijke historiciteit en het ontbreken daarvan. In plaats daarvan vestigt dit boek voortdurend de aandacht op de symbiose van ‘feitelijke’ historiciteit en wat ik ‘culturele historiciteit’ zou willen noemen: dat wat past in het discours van zijn tijd en daarom historisch plausibel is. Niet alles kan ‘feitelijk’ bewezen worden, maar wat wel aangetoond kan worden is dat de impact die Jezus maakt, zoals zichtbaar in de vier evangeliën, verrassend coherent is.

De consistente culturele en historische contextualisering van elk van de evangeliën stelt ons ook in staat om kort na te denken over hoe hun rimpel-effecten door de tijd en cultuur heen doorklinken in onze ‘moderne’ tijd en discourses. Vandaar de ondertitel: ‘De evangeliën in context, toen *en nu*’. Deze link naar het heden is echter slechts een suggestie en erg impressionistisch – het is bedoeld om aan het denken te zetten. De belangrijkste onderwerpen die in de evangeliën aan de orde komen, spreken tot alle tijdsperiodes: Marcus gaat over innerlijke loutering; Matteüs gaat over hypocrisie; Lucas gaat over vreedzame ondermijning van gefixeerde verhoudingen tussen zelfgedefinieerde centra en periferieën; en Johannes herinnert aan het belang van waarheid in tegenstelling tot louter positivistisch legalisme.

Met Nietzsche ben ik ervan overtuigd dat een ‘antiquarische’ benadering van de geschiedenis uiteindelijk onvoldoende is. Zoals hij zegt in zijn werk *Over nut en nadeel van de geschiedenis voor het leven* (1874):

Het antiquarische zintuig van een mens, een gemeenschap, een heel volk, bezit altijd een uiterst beperkt gezichtsveld: het meeste van wat bestaat neemt het helemaal niet waar, en het weinige wat het ziet, ziet het van veel te dichtbij en geïsoleerd.

Een dergelijke antiquarische benadering vermindert ons bewustzijn van wat creatief is in de geschiedenis en ‘onderwaardeert dat wat aan het worden is’; de encyclopedische benadering zorgt ervoor dat ‘de moderne mens een enorme hoeveelheid onverteerbare stenen van kennis met zich meesleept’; en het bevordert ‘kilte en afstandelijkheid’ in onze relatie tot de geschiedenis. Tijdens zijn hoogleraarschap klassieke filologie aan de Universiteit van Basel (1869-1879) schreef Nietzsche in deze tweede van zijn *Oneigentijdse beschouwingen*:

Men gaat zelfs zo ver dat men gelooft dat degene voor wie een moment uit het verleden *helemaal niets betekent*, de juiste man is om het te beschrijven. Dit is vaak de relatie tussen classici en het Grieks dat ze bestuderen: ze betekenen niets voor elkaar – een toestand die ‘objectiviteit’ wordt genoemd!

Soortgelijke kritiek reserveert hij voor geleerden die geïnteresseerd zijn in ‘de ontelbare details’ van het leven en werk van componisten als Mozart en Beethoven, die door deze geleerden ‘met de martelwerktuigen van de historische kritiek gedwongen worden om duizend impertinente vragen te beantwoorden’, terwijl deze geleerden de aard en betekenis van hun muziek niet op waarde weten te schatten. ‘Stelt u zich eens voor,’ zegt Nietzsche, wat er zou gebeuren als deze geleerden hun aandacht op het Nieuwe Testament zouden richten: ‘Stelt u zich eens voor dat een paar van deze moderne biografen naar de geboorteplaats van het christendom zouden zijn getransporteerd ...; hun nuchtere, pragmatische nieuwsgierigheid zou precies voldoende zijn geweest om elke *actio in distans* [‘uitoefening van invloed vanuit de verte’] onmogelijk te maken.’² Om deze valstrik van het antiquarisme te vermijden, of ons er ten minste van bewust te maken, zal ik elk van de hoofdstukken over de evangeliën afsluiten met een moderne ‘poëtische’ of literaire weerklank van wat ik zie als een treffende en geschikte uitdrukking van het onderscheidende profiel van elk evangelie, die vervolgens verdere reflecties kan openen. Ik heb gedichten gekozen van Auden, Eliot, Goethe en Shillito, en proza uit de dagboeken uit de Eerste Wereldoorlog van Maurice Laurentin. Het lijkt mij dat de intuïtie, opleiding en/of ervaringen van elk van deze auteurs hen zeer gevoelig maakten voor de evangeliën waarmee hun werken zich bezighouden.

Dit boek is de vrucht van meer dan twintig jaar onderwijs, onderzoek en openbare lezingen. De laatste tijd zijn de lezingen en papers die ik heb gegeven

over het evangelie van Johannes bijzonder nuttig geweest: aan de Israëlitische Akademie van Wetenschappen in Jeruzalem in mei 2023 voor een publiek van archeologen en classici; op seminars over het Nieuwe Testament en het Grieks-Romeinse jodendom in Cambridge, Oxford en Edinburgh tussen oktober 2023 en februari 2024; aan de École Pratique des Hautes Études in Parijs in maart 2024 voor een publiek van classici, filosofen en historici; en ten slotte een plenaire lezing over het evangelie van Johannes in zijn relatie tot de andere evangeliën op de Britse Nieuw Testamentische Conferentie in Glasgow in augustus 2024. Ik ben erg dankbaar voor de correcties, verbeteringen, suggesties en stimulansen die ik kreeg in alle discussies over en reacties op deze lezingen.

De laatste stimulans voor het schrijven van dit boek kwam van de drie opeenvolgende, jaarlijkse Suffolk Lectures over de volledige cyclus van de evangeliën in het bijbelleesrooster (2022-2025), die ik heb gegeven op uitnodiging van Martin Seeley, de bisschop van St Edmundsbury en Ipswich in Suffolk en voormalig hoofd van Westcott House in Cambridge. Deze lezingen brachten me naar de prachtige landelijke omgeving van Stowmarket en Framlingham College, waar de anglicaanse geestelijken en lekenpredikers van Suffolk bijeenkwamen. Ik ben alle deelnemers aan deze evenementen zeer dankbaar voor hun interesse, vragen en opmerkingen, en ook Martin en zijn vrouw, dominee Canon Jutta Brueck, hoofd van Great St Mary's, de universiteitskerk van Cambridge, voor het lezen en becommentariëren van het volledige manuscript, vooral met het oog op de toegankelijkheid voor een breder lezerspubliek. Tekstverwijzingen in de hoofdttekst zijn daarom minimaal en er zijn geen voetnoten,³ maar alle noodzakelijke verwijzingen staan in eindnoten, die vaak pas aan het einde van een alinea staan. Een kaart en een tijdlijn van de belangrijkste plaatsen en gebeurtenissen staan aan het begin van dit boek (pp. 7, 21-25).

Ik ben in het bijzonder dank verschuldigd aan mijn collega's James Carleton Paget en Simon Gathercole van de Nieuw Testamentische vakgroep in Cambridge; aan mijn collega Tim Whitmarsh van de faculteit Klassieke Talen, met wie ik de gezamenlijke module tussen Theologie en Klassieke Talen over 'Christendom, Hellenisme en Romeinse Rijk' heb geleid; en aan Olivier Boulnois (École Pratique des Hautes Études, Parijs) voor hun stimulans en gesprekken in de loop van dit project, en ook voor hun commentaar op het manuscript. Ik ben ook Reinhard Feldmeier (Göttingen) zeer dankbaar dat hij mijn hoofdstuk over het Lucasevangelie met mij heeft besproken op het moment dat hij net zijn eigen commentaar op Lucas had voltooid. Ik wil ook mijn oprechte dank uitspreken aan mijn reeds lang dienende redacteur Alissa Jones Nelson (Berlijn) voor haar uitstekende werk en hulp; en aan de directeur en uitgever van SCM Press, David Shervington, en zijn voorgangster, Christine Smith, voor de vriendelijke acceptatie van dit boek voor hun fonds. Ik draag dit boek op aan Marike

en onze kinderen, Tim, Jan-Mark en Bernd, uit immense dankbaarheid en vreugde voor ons leven samen op de Britse eilanden en in de Lage Landen.

Cambridge, 31 januari 2025

Voor de Nederlandse vertaling spreek ik mijn erkentelijkheid uit aan Peter Gorter, acquirerend redacteur van uitgeverij KokBoekencentrum (Utrecht), die mij benaderde naar aanleiding van ‘De Ongelooflijke Podcast’ die David Boogerd met mij hield op NPO Radio 1 op zondag 31 maart 2024 (aflevering 187). Dank ook aan Marleen Korsaan, bureauredacteur van KokBoekencentrum, voor haar begeleiding van het redactieproces.

Groningen, 11 juli 2025

-
- 1 Voor de nieuwheid van Jezus' onderwijs, zie Marcus 1:27; Matteüs 5:43-44; en Johannes 5:39-40. Vgl. Lucas 4:36 en 5:39. Voor de kritiek van de Romeinen op het christendom als een 'nieuw ... bijgeloof' (*superstitio nova*), zie Suetonius, *Keizers van Rome* 6, 'Nero' 16. In tegenstelling tot nieuwheid waren de Romeinen trouwe voorstanders van 'voorouderlijke gewoonten' (*mos maiorum*).
 - 2 Voor de kritiek van Friedrich Nietzsche op een antiquarische benadering van de geschiedenis, zie *Untimely Meditations*, red. Daniel Breazeale, vert. R.J. Hollingdale (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 57-123: 'On the Uses and Disadvantages of History for Life', i.h.b. 74 ('het ziet veel te dichtbij en geïsoleerd'), 75 (vermindert gevoel voor wat creatief is en 'onderwaardeert dat wat wordt'), 79 (encyclopedische benadering), 78 ('onverteerbare stenen van kennis'), 93 ('ze betekenen niets voor elkaar'), 97 ('ontelbare minutae'). Voor de definitie van 'actio in distans', zie Jennifer Speake en Mark LaFlaur, *The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English* (Oxford: Oxford University Press, 1999; online versie 2002).
 - 3 Voor een geschiedenis van de voetnoot (en de eindnoot), zie Anthony Grafton, *The Footnote: A Curious History* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1999), i.h.b. 103, 221-222, en 224 over Edward Gibbons spijt, uitgedrukt in zijn *Memoires*, dat hij toegaf aan David Humes verzoek aan hun gezamenlijke uitgever om de oorspronkelijke eindnoten bij Gibbons *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* om te zetten in voetnoten, die zijn verhaal ontsierden.

TIJDLIJN

Tijdslijn van de belangrijkste gebeurtenissen in dit boek

Christelijk tijdperk (v.Chr. / n.Chr.) met gebeurtenissen (met vetgedrukte vermeldingen van Jezus en de evangeliën)

63 v.Chr.	De geleidelijke romanisering van het oude Nabije Oosten begint: na de lange heerschappij van de Grieken (333-63 v.Chr.) vestigt Pompeius de eerste permanente Romeinse aanwezigheid in het oude Nabije Oosten: Syrië wordt een Romeinse provincie.
-----------	--

Regeringen van Antonius en Augustus, 44-30 v.Chr., na de dood van Julius Caesar

41-40 v.Chr.	De laatste Parthische invasie vanuit Parthië (het huidige Irak) in Syrië en Judea vindt plaats; een pro-Parthische Joodse heerser wordt aangesteld in Jeruzalem; de Romeinse generaal Saxa verliest zijn Romeinse standaard aan de Parthen (zie de adelaarspictogrammen op de overzichtskaart, p. 7).
40 v.Chr.	Herodes de Grote wordt aangesteld als Romeinse vazal-koning van Judea; Herodes herovert Judea en Jeruzalem in de loop van 40-37 v.Chr.; vestigt zichzelf effectief als koning van de Joden in 37 v.Chr.
40-37 v.Chr.	‘Psalmen van Salomo’ gecomponeerd (en opgenomen in de Septuaginta, de Joodse Schriften in Griekse vertaling); deze psalmen werden geschreven tegen de Romeinen en hun koning Herodes de Grote, en propageerden de verwachting van een militante Davidische Messias die Jeruzalem zou zuiveren van de Romeinen (Ps. van Salomo 17).
1e eeuw v.Chr./n.Chr.	Ossuarium (beenderkistje) voor een afstammeling van het ‘Huis van David’ (<i>Corpus Inscriptionum Iudaeae/Palaestinae</i> I 45) is vervaardigd in Jeruzalem, wat aangeeft dat leden van dit Huis in deze tijd inderdaad nog steeds in Jeruzalem wonen.
30 v.Chr. - 50 n.Chr.	‘Wijsheden van Salomo’ gecomponeerd (en opgenomen in de Septuaginta), waarin de goddelijke ‘Logos’ (het ‘Woord’) wordt afgebeeld als actief in de schepping (9:1) en als ‘neerdalend’ naar de aarde om in te grijpen in de geschiedenis en te helpen bij de uittocht van de Israëlieten uit Egypte (18:14-16).

EEN NIEUWE KIJK OP HET VROEGSTE CHRISTENDOM

In dit boek werpt de Nederlandse Cambridge-hoogleraar Geurt Henk van Kooten nieuw licht op de evangeliën door ze in hun oorspronkelijke, historische context te plaatsen. Dat geeft een andere kijk op de zaak. Hij laat op overtuigende wijze zien hoe revolutionair Jezus was. Zo scheidde Jezus religie en politiek van elkaar en opende hij een innerlijke zoektocht naar waarheid.

Daarnaast stelt Geurt Henk van Kooten op basis van zorgvuldig bronnenonderzoek dat het Evangelie van Johannes het oudste evangelie is en daarmee daagt hij hedendaagse opvattingen over het ontstaan van het Nieuwe Testament uit.

*“Niet alleen heerlijk om te lezen,
maar echt een opwarmer voor de ziel.”*

Beatrice de Graaf

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4379 8 • NUR 700

9 789043 543798